

Irena Nowicka

O pozycji orzeczenia i innych części zdania
w języku niemieckim.

Absolwenci szkół średnich, którzy uczyli się języka niemieckiego, mają najczęściej braki w opanowaniu struktur gramatycznych. Na zdobywanie wiedzy gramatycznej nauczyciele i metodycy patrzą różnie. Jedni nie poświęcają gramatyce wiele uwagi, jako że jest to nauka o języku, a nie nauka jego praktycznego użycia; inni uważają samą gramatykę za rzecz drugorzędną, nie odgrywającą zbyt wielkiej roli w samym procesie komunikacji, gdyż — ich zdaniem — posiadając odpowiedni zasób słownictwa można się w wielu kwestiach wystrzeżając dobrze porozumieć. A przecież język to nierozdzielnie ze sobą związane komponenty: substancjonalny — słownictwo i formalny — reguły łączenia wyrazów czyli gramatyka; przy czym gramatyka stanowi system zamknięty, stały, a słownictwo — zmienny; nowe wyrazy stale wchodzą do języka, inne zostają wyeliminowane zupełnie lub też zmienia się ich zakres użycia. Stąd też gramatyka, jako zbiór reguł łączenia składników w większe konstrukcje i tworzenia sensownych wypowiedzi, musi zajmować należne miejsce w procesie nauczania.

Nie należy do zwolenników ś c i ś l e gramatycznej metody nauczania, biorącej gramatykę za punkt wyjścia i przypisującej jej najwyższą wartość, jednakże w przypadku występujących różnic między językiem ojczystym a językiem obcym, wydaje mi się nieodzownym teoretyczne i sumaryczne potraktowanie zagadnienia. Wybór: czy teoria ma poprzedzić praktykę czy też odwrotnie, należy pozostawić nauczycielowi, który zna tok myślenia i metodę uczenia się swoich uczniów. Często zainteresowani sami podsuwają rozwiązania, pytając o zasady ogólne czy też praktycz-

ne ich zastosowanie. Po praktycznym przerobieniu partii materiału należało zawsze podać ogólne reguły gramatyczne, dotyczące określonych kwestii. Chociażby np. problem szyku wyrazów, o którym absolwent wie naprawdę niewiele, jakkolwiek pojęcie "szyk prosty" i "szyk przestawny" jest mu znane.

Wprowadzenie pojęcia szyku wyrazów do nauki języka polskiego jest - ogólnie rzecz biorąc - zbędne, gdyż w tym języku panuje na ogół dowolność, co do rozmieszczenia wyrazów w zdaniu.

Ważną piynię przez Kraków.
Piynię Wisła przez Kraków.
Przez Kraków Wisła piynię.
Przez Kraków piynię Wisła.

W języku niemieckim nie można mówić o dowolności pozycji członów zdaniowych, gdyż panuje tu określony system reguł. Stąd też uczniowie namiętnie popełniają błędy, których źródło stanowi interferencja języka ojczystego. W tym przypadku mogłaby się okazać pomocną podbudowa teoretyczna, pozwalająca na wyeliminowanie nieprzewidywalności w tym zakresie. Wskazówki teoretyczne, podawane przy omawianiu każdej kwestii z osobna, można by przy zamknięciu pewnej partii materiału uogólnić i podać zbiorczo. W dalszej części artykułu podejmuję właśnie próbę takiej systematyzacji.

O r z e c z e n i e W języku niemieckim centralnym członem zdania jest orzeczenie, które stanowi jak gdyby punkt orientacyjny dla innych części zdania, a jego dysterbucja wygląda następująco:

1. Orzeczenie znajduje się na drugim miejscu /centralnym/;
 2. Orzeczenie zajmuje pierwsze miejsce,
 3. Orzeczenie zajmuje pozycję końcową.
1. Pozycję centralną zachowuje orzeczenie w zdaniach:

a/ oznajmujących -
Der Ingenieur befragt sich mit der Verbesserung der Technologie.
Die Freunde begegneten sich während des Urlaubs unerwartet in Bulgarien.
Seine ganze Kraft widmet der Architektur dem Aufbau des neuen Stadttells.
b/ pytających, zaczynających się od zaimeków pytających -
Worauf beruhen seine Fehler?
Was wünschen Sie?

Wann führt der Zug nach Berlin?
Wer führt morgen nach Leipzig?

c/ pobocznych bezspójnikowych, dopełnieniowych -

Er hat uns gesagt, er hebe morgen in die Bibliothek.

Przed orzeczeniem może wystąpić każda część zdania, ale tylko jedna: podmiot, dopełnienie lub okolicznik. /Tab. I./

2. Pozycję początkową zachowuje orzeczenie w zdaniach:

a/ rozkazujących -

Bringen Sie mir Ihre Koffer!

b/ pytających alternatywnych /możemy na nie odpowiedzieć twierdząco lub przecząco/ -

Können Sie mir helfen?

c/ pobocznych bezspójnikowych; warunkowych i przyswajających -

Kommt er, werden wir ihn sehen.

Es ist er das Buch nicht, so gibt er es bald zurück.

d/ głównych, stanowiących część zdania złożonego, jeśli występują po zdaniach pobocznych* -

Wenn er Geld hat, kauft er neue Bücher.

* - W przypadku uznania zdania pobocznego za część zdania, mówić można o pozycji centralnej orzeczenia.

/Tab. II./

3. Pozycję końcową zachowuje orzeczenie w zdaniach pobocznych, wprowadzanych przez odpowiednie spójniki np. als, obwohl, wenn, weil itp.

Er ging zum Arzt, weil er krank war.

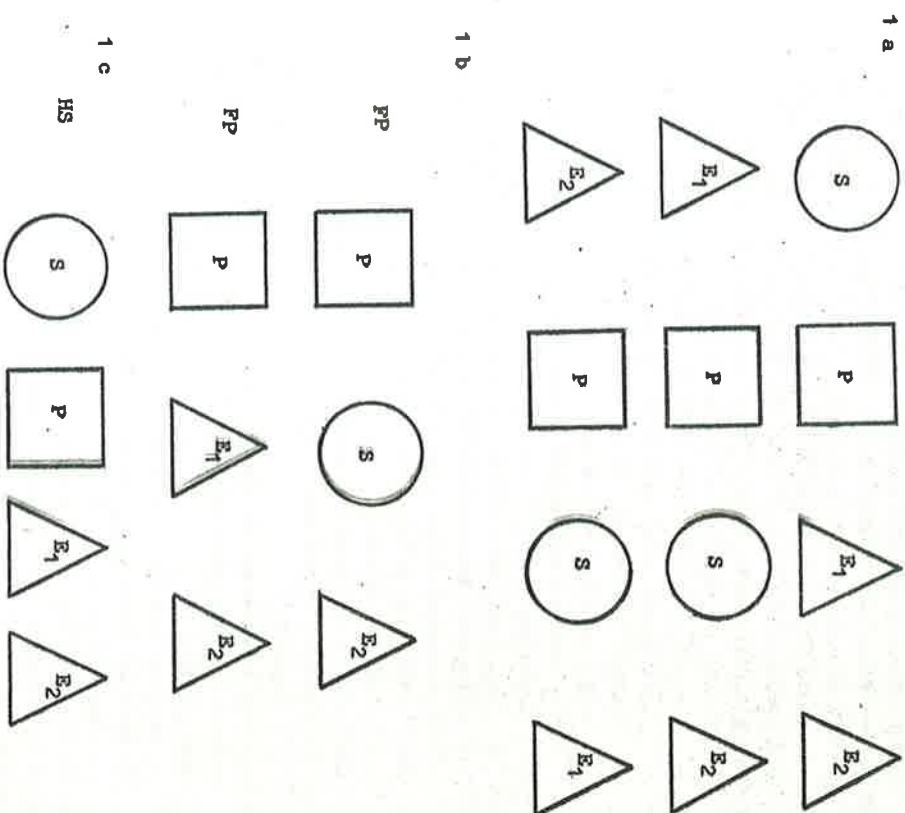
Wenn er Zeit hat, führt er bestimmt auch nach Rostock.

/Tab. III./

Ważnym zagadnieniem wiążącym się z pozycją orzeczenia, jest problem czasowników rozdzielnie złożonych oraz złożonych form działania swoich członów i tworzenia tzw. ram werbalnych, gdzie obowiązuje zasada jak najbardziej odległego położenia członów najbliższej ze sobą związanych. Chodzi tu o ich miejsce w zdaniu i wzajemny stosunek do siebie. Wielekrotnie od rodzaju formy złożonej odmienna część orzeczenia podporządkowuje się trzem wyimieniom już regulum, a część nieodmienna przechodząc na koniec zdania tworzy wraz z częścią odmienną ramy werbalne, w których nieznacznie się pozostaje komponenty.

[a/ np. Der Zug führt 10³⁰ vom Leipziger Bahnhof ab.]

Tab. I

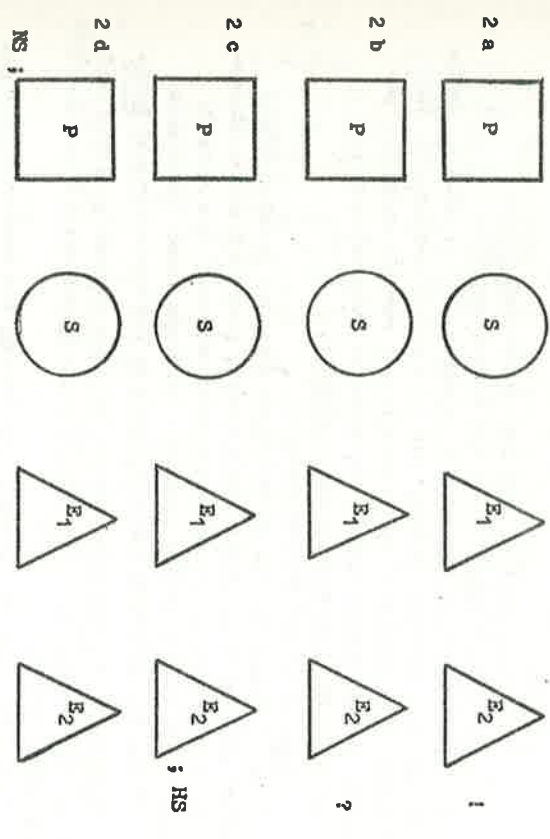

S - Subjekt
 P - Prädikat
 E - Ergänzung / Objekte - O und Adverbialbestimmungen - AB/

FP - Fragepronomen
 HS - Hauptsatz

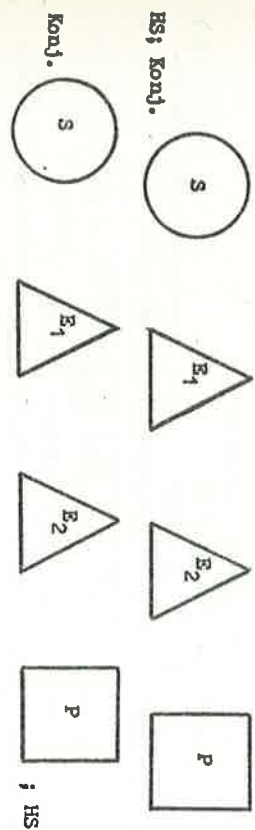
+ - Grafischne przedstawiono różne możliwości budowy zdań, które nie zawsze odpowiadają przykładowi zamieszczonym w tekście.

Tab. II

NS - Nebensatz

Tab. III

Konj. - Konjunktion

a/ mp. Der Zug fährt 10³⁰ vom Leipziger Bahnhof ab.
Der Zug ist mit großer Verspätung in Leipzig angeko-
mmen

Ich habe gestern eine neue Bluse gekauft.
Die Stadt wurde durch die Bomben zerstört.

W przypadku centralnej pożycji orzeczenia część zdania, okupu-
jąca pierwszą pożycję znajduje się poza ramami verbalnymi. Jeżo-
li orzeczenie zajmuje pożycję początkową, wówczas wszystkie po-
zostałe części zdania znajdą się wewnątrz ram verbalnych.

b/ Haben Sie gestern Ihr Heft gefunden.
Nimm bitte das Einkaufsnetz ab.

W zdaniach pobocznych spójnikowych dochodzi do zgrupowania
całego orzeczenia na samym końcu zdania, przy czym część odmien-
na jest ostatnia, a nieodmienna przedostatnia. W tym wypadku
konstrukcję ramową tworzy podmiot i odmienna forma orzeczenia.

c/ mp. Er ist nicht gekommen, weil du ihm nichts gesagt hast.
Czasowniki rozdzielnie złożone, użyte w czasach prosty Pr-
sens, Imperfekt, zajmując końcówką pożycję pozostają w nieroz-
dzielonej formie.

d/ mp. Es wurde uns gesagt, dass der Zug bis Berlin durchfährt.
/Tab.IV./

Pozostała jeszcze jedna bardzo istotna sprawa, a mianowicie
orzeczenie złożone, w którym występuje czasowniki modalne - kön-
nen, dürfen, mögen, sollen, wollen, müssen. Otóż te czasowniki
modalne zachowują się w czasach prosty tak, jak odmienna część
orzeczenia złożonego.

e/ Der Student darf den Lesesaal betreten.
Darf man im Lesesaal rauchen?

Können Sie mir helfen.

Alle użyte w czasach złożonych z innym czasownikiem zajmują po-
życję końcówką w swej bezkolicznikowej formie.

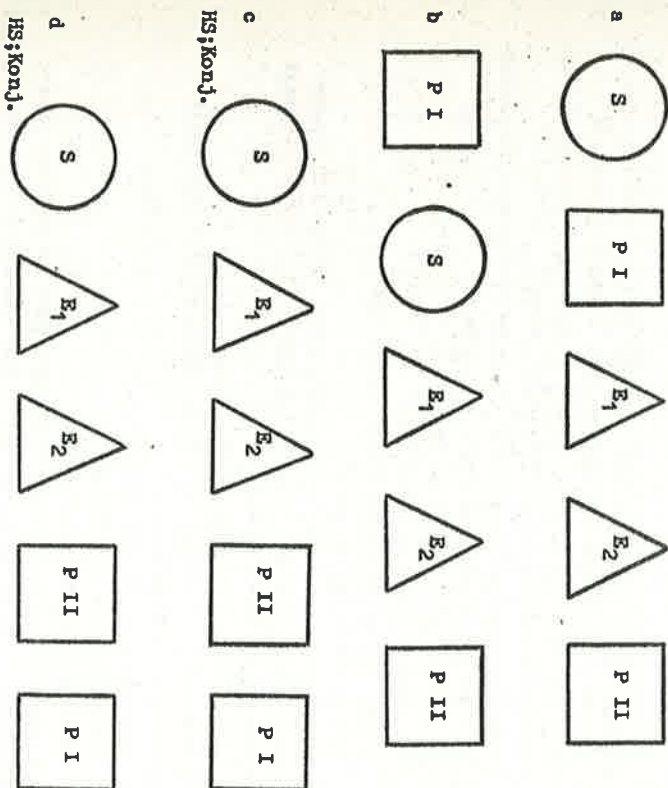
f/ Ich habe ihm leider nicht helfen können.
Das Kind hat ins Kino gehen dürfen.

Er hatte die Rechnung bezahlen müssen.

Do dotychczasowych rozważań należy jeszcze jedna uwaga, a miano-
wicie: w przypadku nagromadzenia form czasownikowych w zdaniu
pobocznym, pozostawiamy odmienną część orzeczenia na miejscu cen-
tralnym.

[e/, dass er hatte die Rechnung bezahlen müssen.]

Tab. IV

P I + P II = P

P I - finite Verbform

P II - infinite Verbform oder trennbare Verbteile

Er ..., daß er hatte die Rechnung bezahlen müssen.
 ..., daß sie hat zum Zahnarzt gehen müssen.

/Tab.V/

P o d m i o t W języku niemieckim nie tylko miejsce - orzeczenia zostało tak ściśle zdeterninowane. Również i podmiot w zajmowaniu pozycji kieruje się pewnymi regułami. Może on występować zarówno przed jak i po orzeczeniu.

1. W zdaniach oznajmujących podmiot może występować bezpośrednio przed, jak i bezpośrednio po orzeczeniu.

np. Sie stellt oft die Möbel um.

Oft stellt sie die Möbel um.

Damals haben viele Leute die Sache gekannt.

Damals habe ich es gewußt.

Jeżeli jednak obok podmiotu wyrażonego przez rzeczownik występuje dopełnienie wyrażone zaimekiem osobowym, to wówczas zajmuje ono pozycję przed podmiotem.

Damals haben es viele Leute gekannt.

2. W zdaniach rozkazujących i pytających podmiot występuje bezpośrednio po orzeczeniu.

Stellen Sie die Möbel um!

Woher möchten Sie gehen?

Wünschen Sie Tee oder Kaffee?

3. W zdaniach pobocznych spójnikowych podmiot zajmuje pozycję bezpośrednio po spójnikach, tworząc w ten sposób konstrukcję ramową wraz z odmienną częścią orzeczenia.

Er kommt nicht, weil er krank ist.

Jeżeli w zdaniu pobocznym występuje dopełnienie zaimekowe, to istnieją wówczas dwie możliwości: albo podmiot znajduje się przed dopełnieniem zaimekowym, albo dopełnienie zaimekowe przed podmiotem.

Wenn die Sache mir gelingt, ...

Wenn mir die Sache gelingt, ...

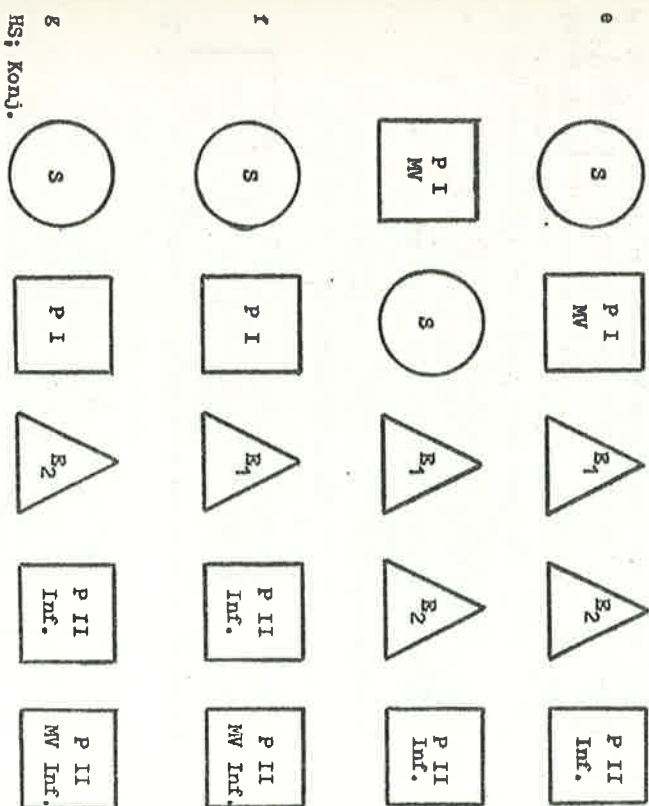
/Tab.VI/

D o p e ł n i e n i a Zgodnie z zasadą, że wszystkie części zdania mogą zajmować początkową pozycję, również i dopełnienie może wystąpić bezpośrednio przed orzeczeniem w przypadku zajęcia przez nie centralnego miejsca.

np. Schöne Bücher hat er gestern gekauft.

Jeżeli czołową pozycję zajmuje podmiot, centralną - orzeczenie, to dopełnienie może wystąpić bezpośrednio po orzeczeniu,

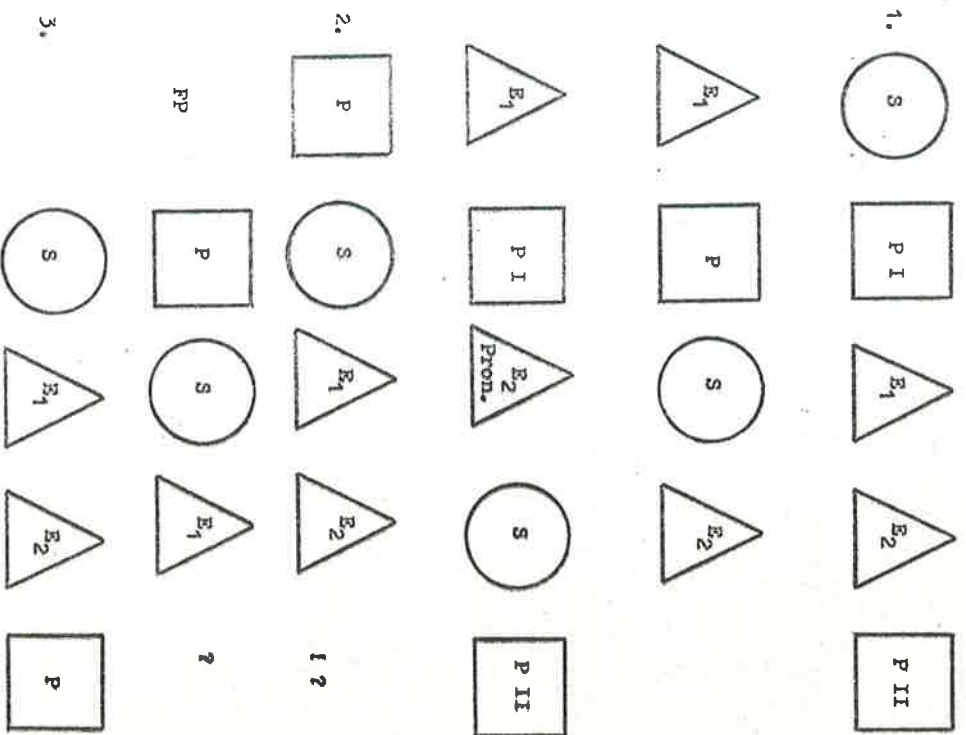
Tab. V

MV - Modalverb

Inf. - Infinitiv

Tab. VI

HS; Konj.

Pron. - Pronomen

lub też nawet na końcu zdania.

Ich kaufe einen Pulllover.

W przypadku wystąpienia w zdaniu większej ilości dopełnień obok siebie, obowiązują następujące reguły /nie tylko ze względu na ich rodzaj - bliższe, dalsze, lecz także ich reprezentację przez części mowy/:

1. Jeżeli obydwa dopełnienia wyrażone są przez rzeczownik, to ich porządek względem siebie jest dowolna.

Der Lehrer zeigt den Schülern die Bilder.

Hat der Betrieb dem Kunden die bestellte Ware geliefert?

Der Dichter widmet sein Gedicht einer unbekanntem Dame.

Der Lehrer zeigt die Bilder den Schülern.

2. Dopełnienie zaimkowe występuje przed rzeczownikowym.

Der Lehrer zeigt ihnen die Bilder.

Ja, er hat ihm die Waren geliefert.

Der Lehrer zeigt sie den Schülern.

Ja, er hat sie dem Kunden geliefert.

3. Gdy oba dopełnienia wyrażone są przez zaimek, dopełnienie bliższe stoi przed dopełnieniem dalszym.

Der Lehrer zeigt sie ihnen.

Ja, er sie ihm geliefert.

Heute zeigt er sie ihnen.

4. W przypadku dopełnienia przyimkowego i bezprzyimkowego, bezprzyimkowe zajmuje miejsce przed przyimkowym.

Er dankt dem Freund für die Hilfe.

Sie hilft die Entscheidung für einen Fehler.

Er legt dem Direktor die Briefe zur Unterschrift vor.

Tab. VII/

Okolicznik W zasadzie nie ma specjalnych reguł

określających miejsce okoliczników w zdaniu. Każdy z nich może

występować bezpośrednio przed orzeczeniem na początku zdania.

Mogą również występować po orzeczeniu lub podmiocie. Na ogół

okolicznik miejsca i sposobu dąży do pozycji końcowej.

Er ist an diesem Tag trotz der nassen Fahrbahn mit

Eroßer Geschwindigkeit gefahren.

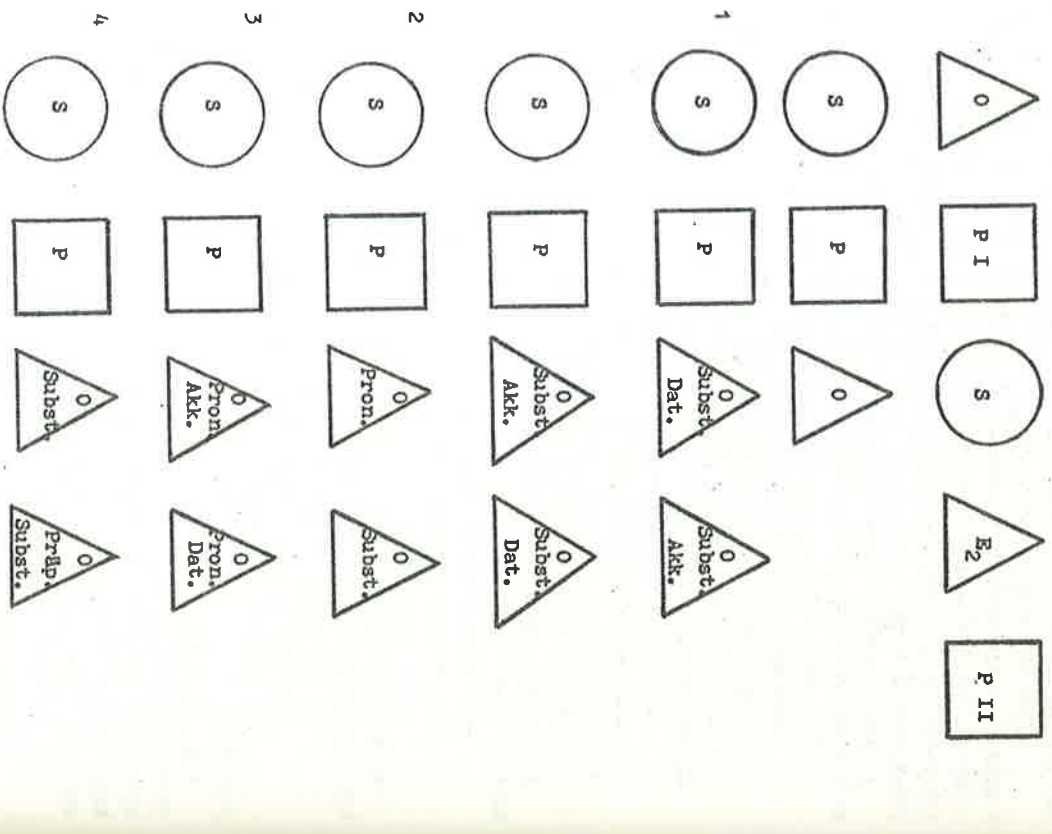
Du mußt wegen dieser Beschwerden sofort zum Arzt gehen.

Okolicznik czasu z zasady występuje przed okolicznikiem miejsca,

Ime okoliczniki wchodzą między okolicznik czasu i miejsca

Er bleibt am Schnabend wegen seiner Erkkaltung zu Hause.

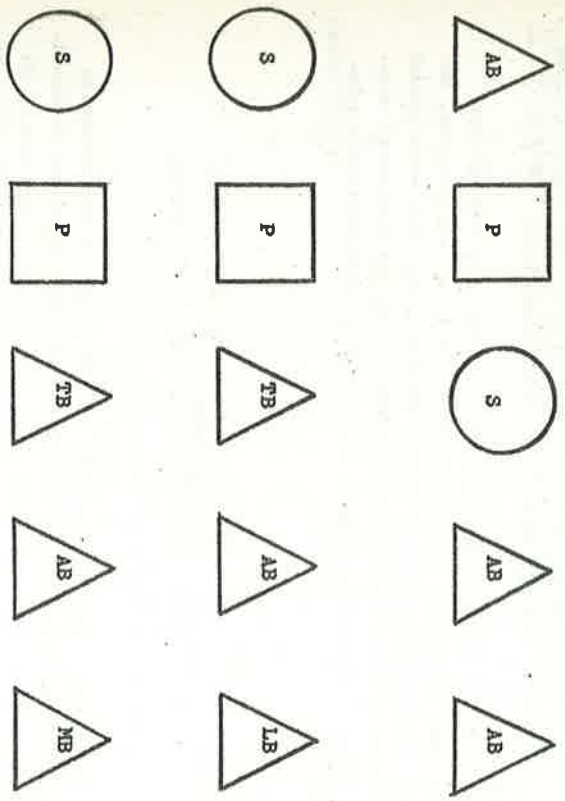
Tab. VII

Subst. - Substantiv
 Dat. - Dativ
 Akk. - Akkusativ

Pröp. Subst. - Präpositionales Subst.
 0 - Objekt

Tab. VIII

Ab - Adverbialbestimmung
 TB - Temporalbestimmung
 Lb - Lokalbestimmung
 MB - Modalbestimmung

Wir führen Gestern mit dem Zug zu einer Tagung nach Berlin.
Ich sah Hedwig Gestern 22 Uhr aus dem Theater kommen.

/Tab. VIII/

Wyżej wymienione reguły z pewnością dadzą się modyfikować i ująć inaczej, np. z punktu widzenia modeli syntaktycznych, walencji czasowników, czy też treści semantycznej. Ponadto jednak zarówno pojęcie walencji, jak i modeli syntaktycznych jest uczniom obce, ograniczyłam się do tradycyjnego przedstawienia problemu.

Zusammenfassung

Der Artikel beschäftigt sich mit der Stellung der Satzteile im deutschen Satz. Die Wortstellung darf man anhand der syntaktischen Modelle, der Verbvalenz oder der Semantik beschreiben. Da aber unsere Schüler mit diesen Begriffen nicht vertraut sind, haben wir uns der traditionellen Darstellung bedient. Die größte Aufmerksamkeit ist dem Prädikat /vor allem dem mehrteiligen/ geschenkt worden. Im Artikel wird versucht, die Frage zu beantworten, wie man am schnellsten dieses Problem den Deutschlernenden beibringen kann.

LUBELSKIE MATERIAŁY NEOFILOLOGICZNE — 1978

Jerzy Rywacki

Zalety i wady podręcznika L.G. Alexandra "First

Things First" wykorzystywanego na kursach dla

dorośliwych prowadzonych w pionie pozaszkolnym /za-

rys problemu/

W związku z dużym zainteresowaniem kursami języków obcych prowadzonymi w pionie pozaszkolnym /KMPJK, Lingwista, TWP/ wydało się celowe poruszenie kilku problemów dotyczących podręcznika używanego do nauczania języka obcego /angielskiego/ na tego rodzaju kursach.

Kursy te prowadzone są już od kilkunastu lat i wypracowały swoją metodę nauczania, poprzez kursy czteroletnie /które ulegają stopniowo likwidacji/, dwuletnie /półintensywne/ i dziewięciomiesięczne /intensywne/ do grup konwersacyjnych, w których absolwenci kursów dwuletnich i dziewięciomiesięcznych mogą doskonalić swoją znajomość języka.

Oczywiście wybór metody nauczania związany jest z koniecznością ściśle z podręcznikiem, który ją narzuca. Niestety, brak jest podręcznika uwzględniającego specyfikę kursów dla ludzi dorosłych /a takim przeważnie są słuchacze kursów/. W związku z tym prowadzący zajęcia zmuszony jest zdać się na własną inicjatywę /uzupełniając takie podręczniki jak English for Everyone J. Smólskiej i J. Rusleckiego czy My New Hobby English L. Szkutnika/, lub też do prowadzenia zajęć opartych na dwóch lub większej ilości podręczników /np. L.G. Alexander First Things First